

GONDOLATOK A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG FELADATAIRÓL A MÁSFÉL ÉVSZÁZADOS ÉVFORDULÓ KAPCSÁN

On the tasks of the Hungarian Geographical Society on the occasion of its 150th anniversary

LÓCZY DÉNES

Pécsi Tudományegyetem
loczyd@gamma.ttk.pte.hu

ABSTRACT

In the different periods of its 150-year-long history the Hungarian Geographical Society faced different kinds of challenges: at the beginning the organization and financing of geographical expeditions, launching research projects and popular science book series, while in more recent times the dissemination of geographical knowledge acquired prominence. The contacts with public education (and secondary school teachers) have been of variable intensity but the Society has ever been active in strengthening the position of geography as a school subject. The jubilee year is a good opportunity for the revitalization of social life within the Society and establishing new links with the earth sciences at home and abroad. All these efforts are also meant to strengthen the positions of geography in academic and public life.

Keywords: Hungarian Geographical Society, mission, history, exploration, publication, dissemination

BEVEZETÉS

Másfél évszázad alatt egy tudomány a felismerhetetlenségig képes átalakulni. A fizika vagy akár a pszichológia forradalmi megújulásához ennél jóval kevesebb idő kellett, míg a földtudományokban a lemeztektonika például alig több mint fél évszázad alatt vált nem bizonyítható feltevésből elfogadott tényné. A magyar földrajztudomány szinte teljes modern története „belefér” az 1872, Társaságunk megalapítása óta eltelt 150 évbe. Már az első száz év alatt is olyan folyamatok zajlottak le, mint a társtudományok önállósulása, a természet- és társadalom- (vagy gazdaság) földrajzi kutatás majdnem teljes különválása, a geomorfológia (felszínalaktan) és az ökológiai alapú táj kutatás, a „környezetföldrajz” megszületése, a geopolitikai célú vizsgálatok fellendülése, majd elhalása, a német irányultság felváltása a szovjettel, majd az angolszásszal, legvégül pedig a mennyiségi elemzések (matematikai módszerek) elterjedése.

VÁLTOZÓ IDŐK, VÁLTOZÓ FELADATOK

Milyen szerepe volt mindezekben a változásokban a Magyar Földrajzi Társaságnak? Kezdetben igen nagy, hiszen a „hőskorban”, amelyet olyan nevekkel oszthatunk szakaszokra, mint Hunfalvy János, id. Lóczy Lajos vagy Cholnoky Jenő, a Társaság jelentős tudományos expedíciókat támogatott (pl. Almásy György, Déchy Mór vállalkozásai), a nagyvilág érdeklődésére is számot tartó, nagyszabású kutatásokat irányított és sikeresen szervezte a magyar geográfusok bekapcsolódását a szakma nemzetközi életébe, részvételét a különböző konferenciákon, kiállításokon (HAVASS R. 1922). A kutatási projektek közül mindenki számára ismert lehet a Balaton és az Alföld tanulmányozására indított vállalkozás, de ugyanígy említhető az a törekvés is, hogy a magyar földrajztudomány szerepet vállaljon a Balkán-félsziget vagy Belső-Ázsia tudományos megismerésében. A földrajz társtudományi kapcsolatai is kitűnők voltak (különösen a földtannal, a térképészettel és a magyarságkutatással). Miért nem tudta megőrizni a Társaság ezt a szerepét az 1952. évi újjáalakulás után? Nyilvánvalóan amiatt, hogy a tudományos élet irányítása az átszervezett Magyar Tudományos Akadémia kezébe került. Ahol a Társaság keretében tovább folyhatott a tudományos kutatás, az a helyi (helytörténeti) és történeti földrajzi vizsgálódások, vagy éppen a tudománytörténet terepe volt – ezeknek azonban, el kell ismernünk, nem túl nagy a presztízszük, nemzetközi elismertségük, így nemzetközi publikálási lehetőség vagy szakmai előmenetel szempontjából sem különösebben értékesek.

Nem szeretném azonban alulértékelni a Társaság szerepét a tudományos életben. Ahogyan a 125. évfordulón is elhangzott, a földrajzos közösségi élet szervezésével (pl. vidéki területi osztályainak rendezvényei, a rendszeres vándorgyűlések és a hozzájuk kapcsolódó terepbejárások révén), a személyes kapcsolatok ápolásával a Társulat igenis hozzájárult az akadémiai kutatások sikerességéhez. A Balázs Dénes áldozatos munkájának eredményeként 1984-ben létrejött érdi Magyar Földrajzi Múzeum pedig a tudománytörténeti kutatások központjává vált, a legszebb hagyományok megőrzését segítve.

Az MTA kutatóintézetei jelenleg az **Eötvös Loránd Kutatóhálózat** keretében működnek, a földrajzi intézet a Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont részeként. Ilyen helyzetben van-e esély arra, hogy a Társaság újra „kiszakítson” magának egy szeletet a kutatásokból? A geográfia egyes területein talán alkalmat nyújt erre egy újfajta szervezeti keret, a **citizen science** (amit nevezhetünk **civil tudományos hálózat**nak). Ez a fogalom meglehetősen újkeletű, az amerikai National Geographic Society szótára 2012-ben, az Oxford Dictionary 2014-ben vette fel szócikkei közé (National Geographic Society 2022). A nagyközönség (földrajztanárok, hallgatók vagy akár középiskolások és laikusok) részvételét, „bedolgozását” jelenti munkaigényes, de kevésbé eszközigényes

nagyprojektekbe a tudományos ismeretanyag összegyűjtésével, folyamatok nyomon követésével, természetesen hivatásos kutatók állandó irányítása mellett. A számítógépes adatmegosztás korában ez egyfajta költségkímélő és a kutatásokat felgyorsító, kiterjesztő megoldás.

A TÁRSASÁG MINT A FÖLDRAJZI ISMERETTERJESZTÉS EGYIK FŐ SZERVEZETE

A kutatások szervezésén kívül a Magyar Földrajzi Társaságnak mindig is fontos szerepe volt a **tudományos ismeretterjesztésben**. Ebből a szempontból Cholnoky Jenő sokoldalú és rendkívül sikeres tevékenységét szokás emlegetni (RYBÁR O. 2020). Az ő szépirodalmi értékű tudománynpszerűsítő könyvei, előadásai óriási szolgálatot tettek a földrajztudománynak. (Sajnos az előadásairól csak fényképek maradtak fenn, filmfelvétel nem.) A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára című könyvsorozat bestsellernek számított és még ma is sokak kedvenc olvasmányai közé tartozik.

Az ismeretterjesztés mindig jelentős részben vetítettképes útibeszámolókból állt. Cholnoky, Julius Payer, Sven Hedin, Fridtjof Nansen és mások legendás előadásai tömegeket vonzottak (HAVASS R. 1922), de a későbbi világjárók is népes közönség előtt szerepeltek mindaddig, amíg a határok meg nem nyíltak a „civil” utazók előtt. Szükség van-e napjainkban is ilyen élménybeszámolókra, vagy azok már teljesen elvesztették varázsukat? Ha így tesszük fel a kérdést, a válasz egyértelműen az, hogy kellene a közeli és távoli tájakat, országokat földrajzos szemmel bemutató előadások, természetesen modernebb csatornákkal, a közösségi médiákban megjelentetett posztokkal kiegészítve, különösen olyan rendkívüli helyzetekben, mint a mostani Covid világjárvány. Annak ellenére, hogy az interneten minden információ elérhető, a földrajzi ismeretek olyan szintre süllyedtek, hogy ez ellen mindenképpen tenni kell. Csak egy humoros példát említek. Egy amerikai krimi cselekményének leírásában azt olvashatjuk az interneten, hogy a bűntény gyanúsítottja Mississipp államból átfutott a hídon Arizonába. Ha ezt a bakit senki, semmilyen szerkesztő sem veszi észre, akkor ott komoly baj van a térképismerettel.

Viszont ha arra vagyunk kíváncsiak, elegendő-e csupán útibeszámolókkal bevonzani a Társaságba a fiatalokat, akkor már nemmel kell válaszolnunk. Társaságunk egyik korábbi, nagy tekintélyű elnöke megnyilvánulásaival folyamatosan azt sugallta, a földrajzban már túljutottunk a nagy felfedezések korszakán, nem várhatunk újabb „világmegváltó” eredményeket. Olyanokat talán valóban nem, de a földrajz tekintélyét romboljuk, ha tagadjuk, hogy tudományunk jelentősen hozzá tud járulni korunk környezeti problémáinak megoldásához, legalább is helyi és regionális méretekben.

Harcolnunk kell az ellen, hogy a földrajzot „vizsgaminősítés” iskolai tantárggyá, vagy – ahogyan ezt a műszaki tudományok egyik nagytekintélyű képviselőjétől néhány éve hallottam – leíró tudománnyá.

A TÉRKÉP A FÖLDRAJZ (KIHALÓFÉLBEN LEVŐ) NYELVE

A földrajzi gondolkodás, a térszemlélet alapja a térképolvasás. A földrajzi kultúra hanyatlásának csillogó jele, hogy a televíziós hírműsorokból eltűntek a térképek. Nélkülük pedig nehéz megérteni a világban végbemenő folyamatokat. Egy térkép tartalmát szövegesen megkísérelni visszaadni olyan, mint egy látványos filmet vagy festményt szóban elmesélni. E tanulmány írásakor olyan térképek terjednek az interneten, amelyek teljesen hamisan, túlzott arányokkal, a már Teleki Pál által is bírált pirosra „maszatolással” mutatják be az orosz kisebbség elterjedtségét Ukrajnában, ami még az orosz beavatkozást is indokolhatná, miközben a Magyar és az Ukrán Tudományos Akadémia közös kiadásában megjelent, Ukrajnát bemutató atlasz (Kocsis K. et al. 2008) nemzetiségi és anyanyelvi térképe népszámlálási adatokra támaszkodva megbízhatóan tájékoztat a valós viszonyokról. Sajnos ez az atlasz csak kevesekhez jutott el.

Tisztában vagyok vele, hogy térképkészítés nem olcsó mulatság. Ha *A Földgömb* című földrajzi magazinunk is több térképet közölne, esetleg minden cikkhez egyet (hiszen minden témának lehet térbeli vetülete), akkor talán áttörést lehetne elérni ezen a téren. Nem is egyszerűen helyszínrajzokról lenne szó, hanem jelenségeket, folyamatokat magyarázó, értelmező térképekről is. Valaha az egykori Kartográfiai Vállalat Terra elnevezésű térképszolgálat naprakészen tájékoztatta az előfizetőket, főleg a sajtót, de magánszemélyeket – köztük édesapámat – is a világ földrajzában bekövetkezett legújabb változásokról, új országok, fővárosok, vasútvonalak stb. megjelenéséről (Csáti E. – Suara R. 1998). Vajon utópia-e ennek újjáélesztése?

A FÖLDRAJZ MINT TANTÁRGY A KÖZOKTATÁSBAN

A Magyar Földrajzi Társaságnak kezdettől fogva fontos feladata a közoktatás segítése, a **földrajztanítás támogatása**. A történet kezdetén a földrajztanárok nagy számban vettek részt a társasági életben. A szocialista időkben egy időben a földrajztanárok elégedetlenek voltak helyzetükkel a Társaságon belül, ezért kiléptek és saját szervezetet alakítottak. Szerencsére ez a megosztottság megszűnt, újra működik a Társaság Földrajztanári szakosztálya. A Választmányba azonban csak elvétve kerül be egy-két középiskolai oktató, pedig ők nevelik a jövő nemzedékeinek azokat a tagjait, akikre a Társaság jövőjét is alapozhatjuk. A tanárok közül sokan tehetséges, vetélkedőket nyert

tanulókkal büszkélkedhetnek, megérdemelnék, hogy több elismerést kapjanak, beleszólásuk legyen a Társaság ügyeibe. Az akadémiai szféra (egyetemi, kutatóintézeti munkatársak) jelenlegi túlsúlya nem egészséges, bár nehezen változtatható meg.

A Társaság vezetősége a kezdetektől fogva elégedetlen volt a földrajz tantárgy közoktatásban betöltött szerepével. Pontos adatokat, nemzetközi összehasonlító statisztikákat felvonultatva ádáz küzdelmet folytatott az óraszámok csökkentése ellen, ami azonban szélmalomharcnak bizonyult. Különösen fájó kudarc, hogy a hazafias nevelés két fő területét, hazánk földjének és népünk történetének ismeretét nem sikerül azonos súllyal megjelentetni a tantervekben, azaz közel azonos óraszámot elérni a földrajz és a történelem számára. Sőt, ettől egyre távolabb kerülünk. Továbbra is síkra kell szállnunk a földrajzi tudás elmélyítéséért, a geográfia tekintélyének növeléséért (vagy helyreállításáért?). Ezen a téren nyilván csak hosszabb távon várható konkrét eredmény, amely talán a tantervek összeállításában is megmutatkozik majd. Hiszen gyakran hangoztatott cél a különböző tudományágak összehangolt oktatása. Mi tudjuk, hogy erre az integráló feladatra a földrajz kiválóan alkalmas, de az illetékesekkel nehéz elfogadtatni ezt a véleményt.

A *Földrajzi Közlemények* igyekszik korszerű földrajzi szakismeretekkel és aktuális hírekkel „ellátni” a tanárokat, de módszertani kérdésekben eddig elég keveset tudott segíteni. E szakfolyóiratunk, a *GeoMetodika* ezt a jogos igényt szeretné kielégíteni. Szerkesztői számítanak arra, hogy a tanárok megkeresik őket és világosan megfogalmazzák, mivel segítheti mindennapi munkájukat ez a folyóirat. Másrészt reméljük, hogy a lap fenntartásához meg lehet teremteni az anyagi forrásokat – ami manapság döntő szempont.

A közoktatást ott is támogatnunk kell, ahol erre a legnagyobb szükség van, az „átlagos” tanuló érdeklődésének felkeltésében, motivációjának erősítésében. Lássuk be, napjainkban a diákok könnyebb, de egyben nehezebb helyzetben is vannak, mint a korábbi nemzedékek. Ezer forrásból bombázzák őket ismeretekkel, de gyakran nincs meg bennük a nyitottság, hogy befogadják mindezt, illetve a képesség, hogy válogassanak az információk között, megítéljék megbízhatóságukat. Ha a középiskolai oktatásnak továbbra is az a célja, hogy „általános műveltséget” adjon, akkor a tanuló tényleg nehéz helyzetbe kerülhet. Mi ennek az általános műveltségnek a konkrét tartalma? Hiszen a felhalmozódott „bölcész” és a „reál” tudás ma már annyira sokrétű, hogy azt ember el nem sajátíthatja. A földrajz azonban a természet- és társadalomtudományok között „lebeg”, tanulmányozása talán megfelelő alapot adhat ahhoz, hogy mindkét irányban tájékozódjunk és így átfogóbb világképhez jussunk.

FÖLDTUDOMÁNYI ÖSSZEFOGÁS

Tudományunk tekintélyének növeléséhez elengedhetetlenül szükségünk van arra, hogy jó kapcsolatokat tartsunk a **társtudományi társadalmi szervezetekkel**. A hidrológusok, meteorológusok, geológusok, bányászok stb. kissé ránk is vannak utalva, hiszen az ő tudományuk iskolai megalapozása a földrajz tantárgy keretében folyik. Az ő érdekeiket is erősen sérti, ha a földrajz óraszámja tovább csökken a középfokú oktatásban. Fontos új fejlemény, hogy kilenc szakmai szervezet tömörüléseként 2014 novemberében megalakult a Földtudományi Civil Szervezetek Közössége, amely többek között sikeres vetélkedőket rendez középiskolás diákok számára, és igyekszik egységesen képviselni a rokontudományok érdekeit.

Végül, de nem utolsósorban azért is szükség van földrajzi társaságra, hogy szervezze a geográfiával foglalkozók, az ezen tudomány iránt érdeklődők közösségi életét. A világvjárvány alaposan megbénította a Társaság működését, lehetetlenné tette a személyes találkozásokat, a földrajzban nélkülözhetetlen terepbejárásokat, szakmai tanulmányutakat és kirándulásokat. A folyóiratainkon és a közösségi médiákon fenntartott kapcsolatok nem pótolhatták a személyes kontaktusokat. Ugyanakkor meg kell barátkozni a gondolattal, hogy internetes honlapra, a virtuális közösségek fenntartására, sőt erősítésére a jövőben is szükség lesz. Ez a modern világ olyan követelménye, amelyre tekintettel kell lennünk.

TÁRSASÁGI MEGÚJULÁS: JUBILEUMI TERVEK

Úgy érzem, most, amikor a járvány enyhül, minden másnál fontosabb a programok beindítása. Erre jó alkalom a 150 éves évforduló, amelynek megünneplésére jubileumi eseménysorozatot indítottunk, amelynek fővédnöke Habsburg György, Magyarország párizsi nagykövete, annak az uralkodócsaládnak a leszármazottja, amely mindig is szívén viselte a földrajz és a Társaság ügyét. A jubileumi év 2022. január 20-án tudományos konferenciával kezdődött Érden, a Magyar Földrajzi Múzeumban, ahol neves kutatók tekintettek vissza a Társaság történetére és javaslatokkal is szolgáltak a jövőjét illetően. Emellett rövidfilm készül (szerk. megjegyzés: időközben el is készült) a földrajz fontosságáról és a Társaság történetéről, jövőjéről, ahogyan a fiatalok látják. Kiállítás, vetélkedőt, online megjelentetésű albumot is tervezünk. A jubileumi évi mohácsi vándorgyűlés programjában nagyon hasonlít a korábban megszokottakhoz, reményeink szerint képes „visszacsábítani” azokat a törzstagokat, aki szép élményeket őriznek a régi találkozókról. A jubileumi rendezvények sorát 2022 novemberében újabb tudományos konferencia zárja, amelyen a társtudományok és a külföldi társaságok képviselői

is elmondhatják majd véleményüket a geográfáról. A megemlékezésekben a Társaság vidéki osztályaira is számítunk, növelni szeretnénk a „lefedettséget”, azaz az ország minden szegletében szeretnénk elérni minél több földrajzzal foglalkozó, vagy az iránt érdeklődő honfitársunkat.

A rendezvények szervezésével párhuzamosan ugyanis létfontosságú a **tagság összetartásának erősítése**. Az idő múlása jótékony fátylat borított azokra a személyes ellentétekre, amelyek a földrajzos társadalomban és a Társaság tagjai között bizony régen is gyakoriak voltak (FODOR F. 2006). Sajnos ilyenféle ellentétekkel ma is meg kell küzdőnk. Ezeknek objektív oka is van, pl. a pénzügyi támogatások megcsappanása vagy könyvtárunk rendezetlen helyzete, amelyről ezen a helyen nem kívánok szólni, bár nagyon szeretnék jó híreket közölni.

A Társaság jövője szempontjából mindennél fontosabb, hogy a közös célok szem előtt tartásával túltegyük magunkat ezeken a gondokon és még sok-sok évtizedre biztosítsuk a földrajztudomány érdekében a patinás, ugyan eléggé válságos helyzetbe jutott, de megújulásra képes Magyar Földrajzi Társaság fennmaradását.

IRODALOM

CSÁTI ERNŐ – SUARA RÓBERT (1998): A Terra térképszolgálat. – Földrajzi Közlemények 122. 3-4. pp. 199-200.

FODOR FERENC (2006): A magyar földrajztudomány története. – Az eredeti kézirat alapján sajtó alá rendezte Dövényi Zoltán. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. XLII + 820 p. ([link](#))

HAVASS REZSŐ (1922): Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság 50 éves múltjára. – Magyar Földrajzi Társaság, Budapest. 36 p.

KOCSIS KÁROLY – RUDENKO, LEONID – SCHWEITZER FERENC (szerk.) (2008): Ukraine in Maps. – Institute of Geography, National Academy of Sciences of Ukraine – Geographical Research Institute, Hungarian Academy of Sciences, Kyiv – Budapest. 147 p.

National Geographic Society (2022): Citizen Science. ([link](#))

RYBÁR OLIVÉR (2020): Százötven éve született Cholnoky Jenő. – Honismeret 48. 3. pp. 26–31. ([link](#))